

AD: ETNICKÁ IDENTITA Z POHLADU ETNOLÓGIE

JURAJ PODOBA

Vo svojej stručnej úvahe (SN 46, 1998, č. 4, s. 466 – 470) nás Mojmir Benža oboznamuje s ambíciou formulovať pohľad etnológie na veľmi aktuálnu problematiku etnickej identity. Etnicita je trvalo prítomná nielen v zornom poli etnológie, ale aj iných spoločenskovedných disciplín. Uplynulé desaťročie je obdobím zvýšeného záujmu týchto disciplín o otázku etnicity ako prirodzenej reakcie na opätovný nárast nacionalizmu nielen v strednej a východnej Európe. Treba privítať záujem autora venovať pozornosť nielen problémovým, ale aj terminologickým a teoretickým aspektom tohto problému, keďže v kontextoch slovenskej etnológie tvoria takéto pokusy vzácné výnimky. To je v príkrom rozpore so situáciou v európskej vede, kde iba za toto desaťročie bolo k téme vypublikovaných desiatky knižných prác a stovky štúdií a článkov v odborných časopisoch.

Benžova úvaha je ale napísaná spôsobom, ktorý nie je obvyklý vo vedeckej literatúre, skôr sa s ním možno stretnúť v tlačovinách blízkych organizáciám a hnutiam určitej ideologickej a politickej orientácie. (Pozri zoznam literatúry uvedený v článku.) Nijako sa totiž neusiluje o relevanciu svojej argumentácie. Svoje tvrdenia i polemiku s publikovanými názormi V. Bačovej, J. Botíka a M. Kaľavského nepovažuje za potrebné aj argumentačne podložiť, nimi sformulované stanoviská a definície buď chváli alebo vyvracia spôsobom, ktorý je mimo argumentačného rámca spoločenských vied (“...podľa mňa...”, “...neuspokojuje ma odpoveď...”, “...jeho zaradenie ... je nelogické...”, atď.). Používa výrazy ako “...v mojom chápaní...”: **prečo** je však toto jeho chápanie také aké je, sa čitateľ už nedozvedá. Benžov príspevok obsahuje mnohé závažné tvrdenia, zdôvodnenia však chýbajú. Za vedecky relevantné zdôvodnenie totiž možno iba ťažko považovať slovné spojenia typu “...vychádza mi...”. Autor na viacerých miestach v texte venuje pozornosť subjektívnemu a objektívnemu charakteru identity a etnicity. Bližšie však necharakterizuje subjektivitu a objektivitu týchto javov, takže je ťažké uvažovať spolu s autorom o týchto dvoch kategóriách vo vzťahu k etnickej identite. Okrem toho je diskutabilné, či práve argumentačné operovanie s týmito dvoma opozitnými kategóriami vedie v etnologickom diskurze k pochopeniu a objasneniu takého zložitého fenoménu, akým je identita.

Bohatstvo vedeckej literatúry venovanej etnicite prináša aj bohatú spleť názorov na tento fenomén. Ako všetky poznatky získané spoločenskovedným bádáním, sú tieto názory výsledkom vývoja týchto disciplín. To isté platí aj o etnológii. Mojmir Benža, zahľadný do problémov subjektivity a objektivite, bohatstvo názorov a teoretických koncepcií nereflektuje, a to ani v stručnej podobe, povedzme formou odkazov na literatúru. Jeho

názory a tvrdenia sú jasne zakorenené v dnes už značne anachronickej tradícii nemeckej nacionalistickej historiografie, Volkskunde a Heimatkunde. Pod ich vplyvom sa formoval slovenský národopis a v podstate aj ostatné humanitné disciplíny vlastivedného zamera-
nia. Sem sa svojimi etnografickými prácami radí aj Mojmir Benža. Potiaľ je teda spôsob jeho argumentácie celkom pochopiteľný. Avšak patrí k štandardom odbornej literatúry – ak samozrejme nepôjde o vyslovene deskriptívnu materiállovú prácu – že autor zaradi svoj argumentačné uvažovanie a teoretické aj terminologické konštrukcie do rámca určitej vedeckej tradície. Z pohľadu Benžovho príspevku je zaujímavé, že táto tradícia etnickú identitu konštruovala, a potom následne tvrdila, že ide o objektívnu kategóriu. To vo svojom príspevku tvrdí aj M. Benža. Moderné sociálne vedy, vrátane sociálnej antropológie, vždy mali od takého ponímania značný odstup, moderná etnológia (mám na mysli nemeckú, resp. germanofónnu európsku etnológiu) sa už dlhšie obdobie zaoberá dekonštrukciou chápania etnicity, ktoré vytvorili (konštruovali) nacionalistickí klasici nemeckej Volkskunde. K tomuto problému už dnes existuje nepreberné množstvo literatúry. Mojmir Benža sa však nenamáha ani len upozorniť – povedzme kriticky, nesúhlasne a odmietavo – na túto skutočnosť. Keďže nemá záujem svoje tvrdenia podložiť argumentami z odbornej literatúry vychádzajúcej z tejto vedeckej tradície, má jeho príspevok, najmä na stranách 468 a 469, vyslovene doktrinársky charakter. Tvrdenia na týchto stránkach nie sú vedeckými argumentami, ale ťažkopádnyimi účelovými konštrukciami, vrátane “grafického vyjadrenia jeho teoretickej konštrukcie prezentovaných definícií”. M. Benža vôbec nediskutuje o problémoch v etnológii natoľko pertraktovaných, ako je etnický (i jazykovo a kultúrne) nevyhranená identita, autokonštrukcia etnickej identity, sociálna konštrukcia etnickej identity, politická/ideologická konštrukcia etnickej identity, diferencované definovanie etnicity a pod., a to všetko v časovom a priestorovom ponímaní procesualnosti a zmeny. Zmienka o konjunkturálnej alebo situačnej etnickej identite je len slabou náhradou diskutovania o množstve problémov a teoretických konceptov, dlhodobo obsiahnutých v etnologickom diskurze. A bez diskutovania ktorých ťažko môžeme uvažovať o hľadaní definícií, ktoré by etnickú identitu vyjadrovali. Je zjavné, že práve situačná etnická identita príliš nezapadá do autorových objektivistických konštrukcií. To ho však neinšpiruje k potrebe vyjadriť sa k tomuto rozporu.

Proklamovať vlastné subjektivistické názory, dokonca v texte aj zvýraznené ako názory čiste osobné (“...podľa mňa...”), za absencie relevantnej argumentácie ako pohľad etnológie je – jemne povedané – značne odvážne. Úprimne sa priznávam, že neviem, aký je pohľad etnológie na etnickú identitu. Mám určité vedomosti o tom, ako na etnickú identitu a etnicitu nazerá Bromlej a jeho epigóni, aký je pohľad Hobsbawma, Smitha, Gellnera, Breuillyho, prípadne aj iných autorov, napr. citovanej Viery Bačovej. Je dôsledkom môjho obmedzeného vzdelania, že mi nie sú známe aj pohľady ďalších renomovaných sociálnych vedcov, ktorí publikovali na túto tému. Avšak aj keby som ich všetky dobre poznal, nedopátral by som sa k pohľadu etnológie. V modernej (postmodernej?) vede neexistujú privilegiované pravdy, aj sociálne vedy majú pluralitný charakter. Ťažko je možné brať vážne ambíciu vytvoriť “teoretickú konštrukciu vzťahov medzi etnicitou, etnickým vedomím, etnickou identitou a etnickou príslušnosťou”, zároveň tvrdiacu, že “platí tiež v prípade lokálnej, regionálnej alebo i religijnej identity”, ktorá stojí pritom na polemike s jednou definíciou z knihy V. Bačovej, s jedným článkom publikovaným v Slovenskom národopise a s jedným diskusným príspevkom, ktorý s týmto článkom polemizuje.

V našej disciplíne absentuje záujem rozvíjať vedeckú diskusiu, ako aj vôľa posunúť ju z roviny deskriptívneho národopisu a indiferentných naratívnych a esejistických textov, ťažko zaraditeľných do systému spoločenských vied, na vyššiu epistemologickú, teoretic-

kú a metodologickú úroveň. Úsilie prispieť k objasneniu terminologických a teoretických aspektov fenoménu, akým je etnická identita, k takémuto potrebnému posunu nepochybne prispieva. Mám však vážnu obavu, že príspevok “Etnická identita z pohľadu etnológie” skôr odhaľuje skutočnú úroveň argumentačných schopností súčasnej slovenskej etnológie. Istou dávkou optimizmu je zjavná skutočnosť, že dnes už našťastie iba jej časti.